

Sygn. akt I CSK 650/17

POSTANOWIENIE

Dnia 16 listopada 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Paweł Grzegorzczuk

SSN Monika Koba

w sprawie z wniosku W. T.
przy uczestnictwie J. T. i A. W.
o dział spadku i zniesienie współwłasności,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 16 listopada 2018 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawcy od postanowienia Sądu Okręgowego w W.
z dnia 16 maja 2017 r., sygn. akt V Ca (...),

uchyla zaskarżone postanowienie w punkcie 1 (pierwszym), w części oddalającej apelację wnioskodawcy, oraz w punkcie 2 drugim) i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu w W. do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Wnioskodawca W. T. wniósł o dział spadku po W. T. i ustalenie, że w skład spadku po zmarłym weszły:

- udział spadkodawcy o wielkości $\frac{1}{2}$ w prawie własności nieruchomości gruntowej, dla której Sąd Rejonowy w W. prowadzi księgę wieczystą (...)/00397583/0, składającej się z działek ewidencyjnych: nr 6 z obrębu 1-05-55 o

powierzchni 708 m² przy ul. N., zabudowanej budynkiem mieszkalnym, nr 101, 144/2, 190, 191 i 198 z obrębu 1-05-34 o łącznej powierzchni 4829 m²;

- udział spadkodawcy o wielkości $\frac{1}{2}$ w prawie własności nieruchomości gruntowej stanowiącej działkę gruntu o nr ewidencyjnym 88 w obrębie 1-05-33 o powierzchni 2.658 m², dla której Sąd Rejonowy w W. prowadzi księgę wieczystą (...),

- udział spadkodawcy o wielkości $\frac{1}{2}$ w prawie własności nieruchomości gruntowej położonej w W. przy ul. S. stanowiącej działkę gruntu o nr ewidencyjnym 16/2 w obrębie 0648 o powierzchni 7.148 m², dla której Sąd Rejonowy w W. prowadzi księgę wieczystą (...)/7, na której posadowiony jest budynek mieszkalny,

- udział spadkodawcy o wielkości $\frac{1}{2}$ w prawie własności nieruchomości gruntowej położonej w W. przy ul. S. stanowiącej działkę gruntu o nr ewidencyjnym 16/1 w obrębie 0648 o powierzchni 2.500 m², dla której Sąd Rejonowy w W. prowadzi księgę wieczystą (...)/3,

- udział spadkodawcy o wielkości $\frac{1}{2}$ w prawie własności nieruchomości gruntowej, dla której Sąd Rejonowy w W. prowadził księgę wieczystą (...), składającej się z działek ewidencyjnych: nr 32 z obrębu 1-05-47, nr 60 i 144/1 z uwzględnieniem, że działki nr 16/1, 16/2 i 88 będące przedmiotem umowy darowizny zostały skutecznie zbyte na rzecz A. W. w zakresie nieprzekraczającym udziału J. T. we współwłasności, natomiast w pozostałym zakresie nie zostały skutecznie zbyte na rzecz uczestniczki A. W.

Ponadto wnioskodawca wniósł o podział majątku wspólnego J. T. i W. T. oraz o zniesienie współwłasności powstałej wskutek ustania małżeństwa uczestniczki J. T. i W. T. oraz nabycia przez A. W. wskutek darowizny z dnia 4 kwietnia 2003 r. udziału o wielkości $\frac{1}{2}$ w prawie własności działek nr 16/1, 16/2 i 88, poprzez: przyznanie wnioskodawcy prawa własności nieruchomości gruntowej obejmującej działkę gruntu o nr. ewidencyjnym 16/1 w obrębie 0648, przyznanie J. T. prawa własności nieruchomości gruntowej stanowiącej działkę gruntu nr 6, przyznanie A. W. prawa własności nieruchomości gruntowej stanowiącej działkę gruntu o nr. ewidencyjnym 88 oraz nr 101, 144/2, 190, 191 i 198, wydzielenie z nieruchomości gruntowej położonej w W. przy ul. S. stanowiącej działkę gruntu o nr.

ewidencyjnym 16/2 w obrębie 0648 o powierzchni 7.148 m², dla której Sąd Rejonowy w W. prowadzi księgę wieczystą (...)/7, na której posadowiony jest budynek mieszkalny, dwóch działek i przyznanie ich J. T. i A. W.

W toku postępowania wnioskodawca wniósł o uznanie umowy darowizny za bezskuteczną w części, w której J. T. przeniosła własność działek nr 16 i 88 ponad swój udział we współwłasności ułamkowej małżeńskiej.

Uczestniczka A. W. wniosła o oddalenie wniosku o podział majątku dorobkowego J. T. i W. T. oraz o dział spadku i zniesienie współwłasności po W. T., oddalenie wniosku o dział spadku i zniesienie współwłasności po W. T. co do działek nr 16/1 i 16/2, które stanowią jej własność, a w chwili otwarcia spadku stanowiły własność J. T., oraz pozostałych działek, które są majątkiem osobistym J. T. Ponadto wniosła o stwierdzenie nabycia własności nieruchomości składającej się z działek ewidencyjnych nr 16 i 88 na rzecz A. W. przez zasiedzenie w razie ustalenia przez Sąd, że weszły one w skład majątku wspólnego, dokonanie działu spadku i zniesienie współwłasności co do działek o nr. 198, 60, 144, 190, 191, 101, 6, z wyłączeniem działki nr 37, 16/1 i 16/2 oraz 88 w naturze pomiędzy spadkobierców, oddalenie wniosku co do roszczenia objętego sprawą o odwołanie umowy darowizny.

Postanowieniem wstępnym z dnia 5 października 2015 r. Sąd Rejonowy w W. oddalił wniosek o stwierdzenie nabycia przez zasiedzenie na rzecz A. W. prawa własności nieruchomości gruntowych stanowiących działki gruntu: a) o nr ewidencyjnym 88 w obrębie 1-05-33 o powierzchni 2.658 m², dla której Sąd Rejonowy w W. prowadzi księgę wieczystą (...)/003 975 82/3, b) o nr ewidencyjnym 16/2 w obrębie 0648 o powierzchni 7.148 m², położonej w W. przy ul. S., dla której Sąd Rejonowy w W. prowadzi księgę wieczystą (...)/7, c) o nr ewidencyjnym 16/1 w obrębie 0648 o powierzchni 2.500 m², położonej w W. przy ul. S., dla której Sąd Rejonowy w W. prowadzi księgę wieczystą (...)/003 975 82/3 (pkt 1); oddalił wniosek o uznanie za bezskuteczną wobec W. T. umowy darowizny zawartej w dniu 4 kwietnia 2003 r. przed notariuszem M. G., Repertorium A nr (...)/2003 w części, w której J. T. darowała A. W. działkę nr 16 z obrębu 1-06-48 oraz działkę nr 88 z obrębu nr 1-05-33, dla których Sąd Rejonowy w W. prowadził księgę wieczystą

Kw (...)03, ponad swój udział we współwłasności wynikający ze wspólności majątkowej małżeńskiej z W. T. (pkt 2); ustalił, że w skład majątku wspólnego J. T. i W. T. wchodzi nieruchomości gruntowa składająca się z działek ewidencyjnych: nr 6 z obrębu 1-05-55 oraz nr 101, 144/2, 190, 191, 198 z obrębu 1-05-34 o łącznej powierzchni 4.829 m², dla której Sąd Rejonowy w W. prowadzi księgę wieczystą (...)00397583/0 (pkt 3) oraz ustalił, że w skład spadku po W. T., zmarłym w dniu 6 marca 1988 r., wchodzi udział o wielkości $\frac{1}{2}$ w nieruchomości gruntowej opisanej w pkt. trzecim.

Sąd Rejonowy ustalił, że nieruchomości stanowiące działki nr: 198, 60, 144, 190, 191 i 101 z obrębu 1-05-34, nr 88 z obrębu 1-05-33, nr 6 z obrębu 1-05-55, nr 37 z obrębu 1-05-35 i nr 16 z obrębu 1-06-48 o łącznej powierzchni 2.0054 ha, położone w W. przy Al. W., ul. M., ul. S. i drodze bez nazwy, oraz działka nr 32 z obrębu 1-05-47 o powierzchni 0.1758 ha należały do W. T., który w dniu 26 sierpnia 1963 r. zawarł związek małżeński z J. T. Małżonkowie pozostawali w ustroju wspólności ustawowej. Nieruchomości objęli w posiadanie w 1969 r. Aktami własności ziemi z dnia 23 grudnia 1974 r. stwierdzono, że właścicielem tych nieruchomości stała się J. T. W. T., zmarł 6 marca 1988 r. Spadek po nim nabyli żona J. T. oraz dzieci W. T. i A. W. po 1/3 każde z nich. Przy zakładaniu księgi wieczystej dla wskazanych wyżej nieruchomości jako właścicielkę wpisano J. T.

Działka nr 16, położona przy ul. S. 1 stanowiła działkę rolną. Po ślubie zajmowali się nią W. T. z żoną, siejąc pszenicę i uprawiając warzywa. W zamyśle rodziców działka ta miała być przeznaczona dla ich córki A. W., która pomagała im w uprawie od dziecka i w związku z tym nie zdobyła wykształcenia. Syn W. T. nie był zainteresowany pracami w gospodarstwie. Gdy A. W. wzięła ślub z T. W. w 1986 r., działka ta miała stanowić jej posag, zaś jej mąż miał dostać od swoich rodziców gospodarstwo, w którym obecnie zamieszkują, tj. przy ul. S. 12. Po ślubie A. M. i T. W. objęli działkę nr 16 w posiadanie, uprawiali na niej pszenicę, peonie, facelię, rzepak, cykorię. Ponadto do swojej śmierci w 1988 r. W. T. wraz z zięciem wspólnie uprawiali działkę nr 88. Od 1988 r. stanowi ona nieużytek.

Od chwili śmierci W. T., A. M. i T. W. czuli się właścicielami działek nr 16 i 88, choć wiedzieli, że należą one do J. T. Po ślubie A. W. z T. W. zarówno W. T., jak i

jego żona pracowali zawodowo, ponadto J. T. miała gospodarstwo „na P.”, gdzie mieszkała, miała szklarnię i hodowała świnie. Po śmierci męża, J. T. nadal pracowała zawodowo. W latach 90-tych uzyskała rentę, lecz nadal za zgodą córki i zięcia uprawiała część działki nr 16. Rokrocznie pytała małżonków W., czy może zagospodarować część działki. Nie było między nimi żadnych konfliktów na tle korzystania z tej działki. W. T. nigdy nie zajmował się gospodarstwem. W 1983 r. został powołany do służby wojskowej, następnie do 1989 r. był żołnierzem zawodowym. Po zakończeniu służby zajął się handlem - miał stoisko z warzywami, od 1993 r. miał sklep spożywczy, a potem stolarnię. Na działce nr 16 pojawiał się rzadko, przywoził tam czasem matkę, sporadycznie pomagał jej zwłaszcza w okresie święta Wszystkich Świętych.

Na działce nr 16 posadowiony jest budynek, który zaczął budować W. T., lecz nigdy nie został on oddany do użytku i nikt w nim nie zamieszkiwał. Z uwagi na surowy stan budynku można w nim było nocować tylko latem, co zdarzało się czasem J. T.

A. W. od 1983 r. jest ubezpieczona w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, ubezpieczyła ją J. T.. W dniu 4 lipca 1994 r. J. T. sprzedała jedną z działek (nr 32) na rzecz Przedsiębiorstwa Produkcyjno-Handlowego A. S.A. W umowie przyrzeczenia sprzedaży tej działki, zawartej przed notariuszem w dniu 23 grudnia 1993 r., J. T. oświadczyła, co potwierdzili stawający do aktu W. T. i A. W., że nieruchomość ta nie wchodziła w skład małżeńskiego majątku dorobkowego. Pieniężmi ze sprzedaży sprzedająca i jej dzieci podzielili się po równo.

Na początku lat 90-tych W. T. poznał P. M., który w 1996 r. ożenił się z J. T. Zarówno przed, jak i po ślubie P. M. i J. T. pomieszkiwali u siebie nawzajem. Na działce przy ul. C., gdzie mieszkał P. M., bywała także A. W. z rodziną. P. M., wiedząc, że A. W. obiecana jest działka nr 16 przy ul. S., i nie chcąc, aby W. T., do którego żywił sympatię, był z tego powodu pokrzywdzony, w dniu 24 sierpnia 1995 r. przelał na niego prawa i roszczenia do nieruchomości położonej w W. przy ul. C. 7 przysługujące mu w trybie art. 5 i 7 dekretu z dnia 26 października 1945 r. o własności i użytkowaniu gruntów na obszarze W. Decyzją z dnia 8 października 1998 r. Prezydent W. ustanowił na lat 99, na rzecz W. T., użytkowanie wieczyste

powyższego gruntu, a w dniu 23 marca 1999 r. została zawarta między Gminą W. a W. T. umowa o oddanie gruntu w użytkowanie wieczyste. Powyższe prawo użytkowania wieczystego wraz z własnością znajdującego się na nieruchomości budynku W. T. sprzedał w dniu 19 kwietnia 2005 r. na rzecz „B.” sp. z o.o. z siedzibą w W.

We wrześniu 2002 r. W. T. złożył wniosek o stwierdzenie zasiedzenia na jego rzecz nieruchomości stanowiącej działkę nr 4 z obrębu 1-05-55 przy ul. M. w W., której współposiadaczami byli jego rodzice, zaś J. T. i A. W. zrzekły się praw wynikających z dziedziczenia po W. T. W tym samym czasie analogiczny wniosek o stwierdzenie zasiedzenia innej działki, tj. nr 1/26 przy ul. S. w W. złożyła A. W., przy czym również pozostali spadkobiercy zrzekli się swoich praw.

W dniu 4 kwietnia 2003 r. J. T. darowała na rzecz A. W. działkę nr 16 z obrębu 1-06-48 oraz działkę nr 88 z obrębu 1-05-33, zobowiązując ją jednocześnie do nieodpłatnego przeniesienia na rzecz W. T. własności gruntu o powierzchni 2.500 m², który zostanie wydzielony z działki nr 16. Obdarowana zobowiązała się wykonać polecenie w terminie trzech lat od daty umowy. Darująca J. T. oświadczyła, zaś A. W. i W. T. potwierdzili, że działki o nr 101, 190, 191, 198, 6, 16 i 88 stanowią własność J. T.. Inicjatorem zawarcia ww. umowy darowizny był W. T., który załatwiał sprawy z notariuszem i zawiózł do niego swoją matkę. O samym pomysle dokonania darowizny A. W. poinformowała matka, stwierdzając, że jest to dobry czas na formalne przekazanie działki, gdyż W. T. wyraża zgodę na dokonanie darowizny. Taka postawa wynikała z faktu, że W. T. nabył prawo użytkowania wieczystego nieruchomości przy ul. C., które spodziewał się sprzedać za wysoką cenę, a ponadto razem ze swoją siostrą i matką doszli do porozumienia dotyczącego własności niektórych działek należących do spadku po W. T., o których zasiedzenie wnieśli. W. T. obiecał jednocześnie swojej siostrze, że po sprzedaży prawa użytkowania wieczystego podzieli się z nią, choć nie w połowie, uzyskaną ceną. Polecenie przewidziane w umowie darowizny - zobowiązanie do przeniesienia na jego rzecz części nieruchomości - miało stanowić ekwiwalent za przyrzeczoną kwotę. O tym, że umowa ma zawierać zobowiązanie do wydzielenia części działki na rzecz W. T. A. W. dowiedziała się tuż przed jej zawarciem. Popłakała się usłyszawszy tę informację, bowiem czuła się jedyną właścicielką

działki. Dlatego też zastrzegła, żeby obowiązek ten spoczywał na niej przez trzy lata. Po sprzedaży ww. prawa użytkowania wieczystego w 2005 r. W. T. nie przekazał A. W. z tego tytułu żadnej kwoty. W ciągu wyznaczonego w umowie okresu nie próbował wyegzekwować od obowiązanej wykonania polecenia.

W dniu 20 czerwca 2007 r. J. T. odwołała darowiznę uczynioną na rzecz córki, a następnie wniosła przeciwko niej pozew o ustalenie bezskuteczności umowy darowizny, ewentualnie o zobowiązanie jej do złożenia oświadczenia woli o powrotnym przeniesieniu własności udziału 2/6 we wskazanej nieruchomości na nią w związku z odwołaniem umowy darowizny oraz o zobowiązanie jej do złożenia oświadczenia woli o powrotnym przeniesieniu na nią własności udziału 4/6 we wskazanej nieruchomości w związku z odwołaniem umowy darowizny. Wyrokiem z dnia 8 lipca 2011 r. Sąd Okręgowy w W. oddalił powództwo, zaś w dniu 6 września 2012 r. Sąd Apelacyjny w (...) oddalił apelację od powyższego orzeczenia. A. W. dokonała podziału działki nr 16 przy ul. S. 12 na działkę o nr. 16/1 o powierzchni 2.500 m² i o nr. 16/2 o powierzchni 7.148 m².

W księdze wieczystej (...)/00397583/0 obejmującej działki o nr ewidencyjnych 6, 144/2, 101, 190, 191, 198, jako właścicielka wpisana jest J. T., w księdze wieczystej (...)/003 975 82/3 obejmującej działki o nr. ewidencyjnych 88 i 16/1 oraz w księdze wieczystej (...)/7 obejmującej działkę o nr 16/2 jako właścicielka wpisana jest A. W.

W ocenie Sądu Rejonowego w przedmiocie rozstrzygnięć dotyczących dzielonego majątku decydują we wszystkich sprawach działowych okoliczności istniejące w chwili podziału. Stosownie do art. 685 k.p.c., w razie sporu o istnienie uprawnienia do żądania działu spadku, jak również w razie sporu między współspadkobiercami o to, czy pewien przedmiot należy do spadku, sąd spadku może wydać postanowienie wstępne. Strony pozostawały w sporze co do składu masy spadkowej po W. T., który powstał na tle konfliktu, co do przynależności poszczególnych działek do majątku wspólnego małżonków W. i J. T. na zasadzie wspólności małżeńskiej.

Akty własności ziemi z dnia 23 grudnia 1974 r., wydane na podstawie przepisów ustawy z 1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych,

stwierdzały, że działki objęte wnioskiem o dział spadku stanowią własność J. T., co nie wykluczało możliwości samodzielnego rozstrzygnięcia przez sąd w sprawie działowej, czy nieruchomości te wchodziły do wspólnego majątku dorobkowego J. T. i jej męża. Nieruchomość rolna nabyta na podstawie przepisów ustawy z 1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych powinna być zaliczona do majątku wspólnego małżonków, gdy w dniu 4 listopada 1971 r. istniała między nimi wspólność ustawowa. Okoliczność ta w sprawie nie budziła wątpliwości i uzasadniała ona ustalenie, że do dnia śmierci W. T. wszystkie nieruchomości objęte wnioskiem, a wymienione w aktach własności ziemi, stanowiły majątek wspólny małżonków W. T. i J. T. w równych udziałach i dlatego też w chwili otwarcia spadku - 6 marca 1988 r., weszły w skład masy spadkowej po W. T. w udziale wynoszącym $\frac{1}{2}$.

Nie był zasadny wniosek uczestniczki A. W. o stwierdzenie nabycia przez zasiedzenie na jej rzecz prawa własności nieruchomości gruntowych stanowiących działki gruntu: o nr. ewidencyjnym 88 o powierzchni 2.658 m², o nr. ewidencyjnym 16/2 o powierzchni 7.148 m², oraz o nr. ewidencyjnym 16/1 o powierzchni 2.500 m, położonych w W. przy ul. S. Charakter władztwa A. W. nad nieruchomością objętą wnioskiem, wypełniał przesłankę posiadania samoistnego w złej wierze. Oznacza to 30-letni okres wymagany do stwierdzenia zasiedzenia, który upłynąłby dopiero w dniu 7 marca 2018 r. Jednocześnie za niezasadne uznał Sąd Rejonowy żądanie doliczenia, na podstawie art. 176 § 1 k.c., do czasu posiadania uczestniczki okresu posiadania nieruchomości przez J. T., która w okresie poprzedzającym objęcie w posiadanie nieruchomości przez uczestniczkę A. W. była jej współwłaścicielem w ramach wspólności ustawowej z W. T.

Odnosząc się do oceny skutków prawnych umowy darowizny z dnia 4 kwietnia 2003 r., na mocy której uczestniczka J. T. darowała swojej córce A. W. nieruchomość składającą się z działek nr 16 i 88 przy ul. S. 1 w W., Sąd pierwszej instancji stwierdził, że umowa ta w zakresie poczynionych przez uczestniczkę rozporządzeń obejmowała swoimi postanowieniami udziały w nieruchomości jej nienależne. Uczestniczka przekazała na rzecz córki nieruchomości w całości, podczas gdy - stosownie do postanowienia stwierdzającego nabycie spadku po W. T. - uprawnienie jej było ograniczone do udziału w spadku o wielkości $\frac{1}{3}$, a więc

1/6 całej nieruchomości z uwagi na udział w majątku wspólnym. Skuteczność tego oświadczenia woli należy oceniać przy zastosowaniu art. 1036 k.c., gdyż tylko na tej podstawie może być kwestionowana skuteczność darowizny w zakresie udziału w spadku po drugim współwłaścicielu, dokonanym bez zgody pozostałych spadkobierców. Brak zgody współspadkobiercy na rozporządzenie przez spadkobiercę jego udziałem w przedmiocie należącym do spadku nie pociąga za sobą nieważności tej czynności prawnej, lecz jedynie i to w ograniczonym zakresie jej względną bezskuteczność ustalaną na etapie działu spadku. Sąd, orzekając o bezskuteczności rozporządzenia udziałem w przedmiocie należącym do spadku, określa przedmiotowy i podmiotowy zakres tej bezskuteczności.

Do zgody pozostałych spadkobierców na rozporządzenie udziałem w przedmiocie należącym do spadku należy stosować art. 63 § 1 i 2 k.c. W. T., będący współspadkobiercą z A. W. i J. T., nie wyraził zgody na rozporządzenie przez nią nieruchomością ponad jej udział wynikający z dziedziczenia po W. T. Do wyrażenia zgody, z uwagi na obecność przy dokonywanej czynności, nie wystarczyło przemilczenie wyrażającego zgodę, a więc wyrażenie jej w sposób dorozumiany. Oświadczenie to wymagało tej samej formy, co dokonywana czynność, a więc w akcie notarialnym powinno być to stwierdzone. Choć więc W. T. był obecny przy dokonywaniu tej czynności i wyraził zgodę na polecenie stanowiące także jej przedmiot, oświadczenia takiego nie można było interpretować jako wyrażenia zgody na rozporządzenie przez J. T. udziałem w spadku wykraczającym ponad jej udział.

W myśl zdania drugiego art. 1036 k.c. bezskuteczność dokonanej czynności wystąpi jedynie wówczas, gdy rozporządzenie naruszałoby uprawnienia spadkobiercy przysługujące na podstawie przepisów o dziale spadku, co oznacza, że może ona wystąpić w stosunku do jednego ze współspadkobierców lub niektórych spośród nich, a także, że wystąpienie takiego skutku jest uzależnione od tego, aby w konkretnej sytuacji dokonane rozporządzenie godziło w interesy współspadkobiercy. Naruszenie uprawnień powinno zostać skonkretyzowane przez spadkobiercę podnoszącego zarzut bezskuteczności. Przy dziale spadku skuteczność nabycia, o którą chodzi w art. 1036 k.c., powinna być oceniana z uwzględnieniem hipotetycznego wyniku postępowania, które toczyłoby się

z udziałem zbywcy, a zastosowanie przepisu wymaga porównania wyniku, którego mógłby oczekiwać zbywca także co do sposobu podziału, z żądaniem nabywcy. Żądanie oparte na podstawie art. 1036 k.c. powinno spełniać wymagania obligatoryjnej treści pozwu i dodatkowo nie może się ono ograniczać tylko do domagania się stwierdzenia bezskuteczności rozporządzenia udziałem w przedmiocie spadkowym, ale powinno wskazywać jakiego rodzaju uprawnienia spadkobiercy przysługujące mu na podstawie przepisów o dziale spadku zostały tą czynnością naruszone. Skutki prawne tego naruszenia muszą mieć przy tym charakter rzeczywisty i konkretny, a nie jedynie potencjalny, hipotetyczny. Uwzględniając powyższe Sąd pierwszej instancji doszedł do przekonania, że umowa darowizny dokonana na rzecz A. W. nie naruszyła żadnych interesów W. T. Wnioskodawca nie wykazał rzeczywistego i konkretnego naruszenia jego praw, mimo że to na nim spoczywał ciężar dowodu w tym zakresie zgodnie z art. 6 k.c.

Z zeznań wnioskodawcy oraz jego żony nie można było ustalić, dlaczego był i jest on zainteresowany tymi nieruchomościami. Postępowanie dowodowe potwierdziło, że przedmiotowe działki nie były nigdy użytkowane przez wnioskodawcę i nigdy nie znajdowały w obszarze jego zainteresowań, który nie zajmował się rolnictwem i sporadycznie pomagał stronom postępowania, a po zakończeniu służby wojskowej zaczął prowadzić własne interesy. W przeciwieństwie do niego, uczestniczka A. W., trudniąca się rolnictwem, od dzieciństwa przygotowywała się do jego prowadzenia, a działka ta według planów rodziców miała jej przypaść. Gospodarstwo to stanowi źródło utrzymania uczestniczki i jej rodziny. Wnioskodawca przed zawarciem umowy nabył prawo użytkowania wieczystego, które następnie sprzedał deweloperowi. Umowa sprzedaży opiewała na bardzo wysoką cenę, liczoną w milionach złotych. Ponadto inicjatywę w zawarciu umowy darowizny przejawiał wnioskodawca. Czynność ta była częścią porządkowania spraw rodzinnych po śmierci spadkodawcy, które zakwalifikować można jako nieformalny dział spadku. W rzeczywistości W. T. nie był zainteresowany zaspokojeniem swoich roszczeń ze schedy spadkowej po W. T., której część stanowiła działka nr 16, bowiem został zaspokojony przez nabycie nieruchomości przy ul. C. w W. Poprzez zawarcie umowy darowizny W. T. nie tylko został zaspokojony z jego udziałów w działkach nr 16 i 88, lecz także chciał niejako

zapobiec ewentualnym roszczeniom A. W. (zasadnym, czy też nie) do działki przy ul. C. w W. Wnioskodawca chociaż otrzymał ogromne środki ze sprzedaży użytkowania wieczystego, dalej rości sobie prawa do nieruchomości, łamiąc rodzinne ustalenia, według których nieruchomości te miały być przeznaczone dla A. W., skłócając w ten sposób rodzinę. Takie postępowanie wnioskodawcy nie zasługuje na aprobatę i ochronę. Istotną okolicznością dla oceny naruszenia uprawnień wnioskodawcy, o których mowa w art. 1036 k.c., jest to, że strony postępowania każdorazowo przy zawieraniu umów, których przedmiotem były działki wchodzące w skład masy spadkowej po zmarłym, oświadczają, że stanowią one własność jedynie J. T. Skoro więc wnioskodawca, stając do aktu, potwierdził, że działki mające zostać darowane A. W. stanowią własność jego matki, tym samym uznawał skutek rozporządzający tej czynności prawnej. Mimo więc, że wnioskodawca nie wyraził zgody na rozporządzenie udziałem w rozumieniu art. 1036 k.c., to jednak przez pryzmat akceptacji tej czynności należy oceniać przesłankę naruszenia uprawnień spadkobiercy decydującej o względnej bezskuteczności umowy. Niekwestionowanie przez niego jej postanowień świadczy o tym, że W. T. nie czuł się pokrzywdzony dokonany rozporządzeniem, ponieważ otrzymał ekwiwalent w postaci nieruchomości przy ul. C. w W. Poza tym W. W. w ciągu trzech lat nie domagał się od A. W. wykonania polecenia. Skoro sprzedał on prawo użytkowania wieczystego i wbrew ustaleniom nie podzielił się z A. W. uzyskaną ze sprzedaży ceną, nie był już zainteresowany poleceniem, czyli działką nr 16. Z tych względów nie doszło do naruszenia uprawnień W. T. jako spadkobiercy W. T., na skutek zawarcia umowy darowizny z dnia 4 kwietnia 2003 r.

Powyższe rozważania Sąd Rejonowy odniósł także do działki nr 88 z tą różnicą, że o ile w przypadku działki nr 16 (obecnie 16/1 i 16/2) wnioskodawca podnosił konkretne argumenty, które jego zdaniem świadczyły o naruszeniu jego praw do spadku, o tyle w odniesieniu do działki nr 88 żadne zarzuty nie zostały przez wnioskodawcę sformułowane.

Na podstawie art. 31 § 1 k.r.o. sąd ustalił, iż w skład majątku wspólnego małżonków W. T. i J. T. nie wchodzi wnioskowane działki o nr. ewidencyjnych 16/1, 16/2 oraz 88, wchodzi natomiast nieruchomość gruntowa składająca się z działek

ewidencyjnych: nr 6 oraz nr 101, 144/2, 190, 191, 198 o łącznej powierzchni 4.829 m². Mając na uwadze art. 43 § 1 k.r.o. Sąd ustalił, że w skład spadku po W. T. wchodzi udział o wielkości $\frac{1}{2}$ w wyżej opisanej nieruchomości gruntowej.

Apelacje od postanowienia wstępnego wnieśli wnioskodawca oraz uczestniczka A. W. Wnioskodawca zaskarżył postanowienie w części, tj. w zakresie obejmującym rozstrzygnięcia zawarte w punktach drugim i czwartym. Skarżący wniósł o zmianę pkt 2 postanowienia poprzez uznanie za bezskuteczną wobec W. T. umowy darowizny zawartej dnia 4 kwietnia 2003 r. w zakresie udziału wynoszącego $\frac{1}{6}$, tj. w części, w której J. T. darowała A. W. swój, wynikający ze spadku, udział w prawie własności nieruchomości składającej się z działki nr 16 (obecnie 16/1 oraz 16/2) oraz działki nr 88, dla których Sąd Rejonowy w W. prowadził księgę wieczystą Kw (...)03, a ponadto poprzez uznanie za bezskuteczną ww. umowy darowizny w zakresie udziału wynoszącego $\frac{2}{6}$, tj. w części, w której J. T. darowała A. W. udział w prawie własności nieruchomości składającej się z działki nr 16 (obecnie 16/1 oraz 16/2) oraz działki nr 88, dla których Sąd Rejonowy w W. prowadził księgę wieczystą Kw (...)03 ponad swój udział we współwłasności majątkowej małżeńskiej z W. T. oraz ponad jej udział w spadku. Ponadto wnioskodawca wniósł o zmianę pkt. 4 postanowienia poprzez ustalenie, że w skład spadku po W. T. wchodzi także wynoszący $\frac{1}{2}$ udział w prawie własności nieruchomości gruntowej składającej się z działek nr 16/1, 16/2 i 88, ewentualnie - w razie nieuwzględnienia wniosku o zmianę postanowienia - skarżący wniósł o jego uchylenie w zaskarżonej części oraz przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi pierwszej instancji. Uczestniczka A. W. zaskarżyła natomiast postanowienie wstępne w części, tj. co do punktu pierwszego i drugiego w zakresie ustalenia, że wnioskodawca nie wyraził zgody na rozporządzeniem udziałem w rozumieniu art. 1036 k.c. Skarżąca wniosła o zmianę zaskarżonego postanowienia i stwierdzenie zasiedzenia działek nr 88, 16/1 i 16/2 na rzecz uczestniczki A. W., a w razie nieuwzględnienia tego wniosku o uznanie iż działki te są własnością A. W. w całości wobec skutecznej darowizny z dnia 4 kwietnia 2003 r. za zgodą W. T.

Postanowieniem z dnia 16 maja 2017 r. Sąd Okręgowy w W. oddalił obie apelacje. Sąd drugiej instancji przyjął za własne ustalenia Sądu Rejonowego, jak również podzielił w znacznej części jego ocenę prawną. Jedynie w odniesieniu do

umowy darowizny dokonanej rzecz uczestniczki A. W. w dniu 4 kwietnia 2003 r. uznał, że wnioskodawca wyraził na nią zgodę. Był on bowiem obecny podczas tego rozrządzenia, a ponadto w wyniku tej czynności uzyskał prawo do nieodpłatnego pozyskania z darowanej nieruchomości dużej obszarowo działki o areale 2.500 m². Nawet gdyby uznać, że brak jednoznacznego oświadczenia brata obdarowanej o wyrażeniu zgody na tę czynność prawną, to w takim przypadku trafna była ocena Sądu pierwszej instancji, iż darowizna nie naruszyła żadnych interesów wnioskodawcy.

Od postanowienia Sądu Okręgowego skargę kasacyjną wniósł wnioskodawca, który zaskarżył je w części, w jakiej została oddalona jego apelacja. W ramach podstawy kasacyjnej z art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c. zarzucił naruszenie:

a) art. 1036 k.c. poprzez:

- błędne zastosowanie tego przepisu do oceny skuteczności umowy darowizny zawartej dnia 4 kwietnia 2003 r. przed notariuszem M. G., Rep. A. nr (...) /2003 (dalej: „Umowa darowizny”) w zakresie całego udziału spadkodawcy (W. T.) w prawie własności nieruchomości stanowiących przedmiot Umowy darowizny, podczas gdy art. 1036 k.c. dotyczy udziału w spadku przypadającego współspadkobiercy dokonującemu rozporządzenia, tj. w tym przypadku udziału 1/6 we własności nieruchomości stanowiącej przedmiot Umowy darowizny;

- ustalenie, że Umowa darowizny nie narusza uprawnień wnioskodawcy przysługujących mu na podstawie przepisów o dziale spadku, ponieważ uczestniczka A. W. miała według planów rodzinnych otrzymać nieruchomość będącą przedmiotem darowizny w ramach posagu, a nadto ponieważ wnioskodawca nabył oraz sprzedał prawo użytkowania wieczystego nieruchomości stanowiącej działkę 9/2 w obrębie 1-03-11 położoną przy ulicy C., podczas gdy kwestia ewentualnego posagu nie dotyczy praw wnioskodawcy z działu spadku oraz wnioskodawca nabył ww. prawo użytkowania wieczystego całkowicie niezależnie od jakichkolwiek relacji rodzinnych z uczestniczkami oraz przede wszystkim nie należało ono do spadku po W. T., którego to spadku dotyczy postanowienie. Sąd uwzględnił zatem okoliczności, które nie powinny być w ogóle rozpatrywane w kontekście art. 1036 k.c.;

- przyjęcie, że zawarcie Umowy darowizny nie narusza uprawnień wnioskodawcy przysługujących mu na podstawie przepisów o dziale spadku, podczas gdy działka nr 16 (obecnie 16/1 i 16/2), której przede wszystkim dotyczyła Umowa darowizny, jest największą oraz najatrakcyjniejszą ze względu na kształt i możliwości podziału nieruchomością spośród wszystkich należących do spadku, a pozostałe spośród nieruchomości należących do spadku z uwagi na swoje wymiary (bardzo wąskie i długie) mają znacznie niższą wartość oraz są niemal niemożliwe do użytkowania co jest faktem oczywistym i nie wymaga szczególnego dowodzenia. Dodatkowo Umowa darowizny umniejsza masę spadkową nie zaspokajając jednocześnie roszczeń obdarowanej uczestniczki z tytułu działu spadku, dlatego krzywdzący wobec wnioskodawcy jest już sam fakt wyeliminowania przedmiotu darowizny z masy spadkowej;

b) art. 1036 k.c. i art. 888 k.c. poprzez uznanie, że przy ocenie skuteczności rozporządzeń dokonanych w Umowie darowizny ponad udział darczyńcy należy opowiedzieć się za poszanowaniem skutków prawnych dokonanego rozporządzenia ponad udział w przedmiocie spadkowym, ponieważ darowizna miała miejsce pomiędzy spadkobiercami w ramach porozumienia między nimi oraz darowizna nastąpiła w istocie na rzecz dzieci darczyńcy. Skarżący podkreślił, że z uwagi na sposób sformułowania uzasadnienia postanowienia w tym zakresie nie ma on pewności, czy Sąd powyższy tok rozumowania odniósł do rozporządzenia przez J. T. ponad jej udział we wspólności majątkowej małżeńskiej, czy ponad jej udział we wspólności majątkowej małżeńskiej oraz w spadku, dlatego zgłosił zarzut naruszenia zarówno art. 1036 k.c. jak i art. 888 k.c., bowiem oba te przepisy, jak również zasada *nemo plus iuris in alium transferre potest quam ipse habet*, nie dają podstaw do tego, aby zastosować tok rozumowania przedstawiony przez Sąd;

c) art. 63 § 2 k.c. w zw. z art. 158 k.c. poprzez ich niezastosowanie oraz naruszenie przepisu art. 60 k.c. poprzez jego niezasadne zastosowanie, tj. uznanie że zgoda wnioskodawcy na rozporządzenie udziałem w prawie własności nieruchomości, o której mowa w art. 1036 k.c., może być niezwerbalizowana, tj. w rzeczywistości wyrażona poprzez samą obecność przy akcie notarialnym;

d) art. 199 k.c. w zw. z art. 1035 k.c. poprzez przyjęcie, że uczestniczka J. T. mogła rozporządzić przedmiotem należącym do spadku, którego była jedynie współwłaścicielką.

W ramach podstawy kasacyjnej z art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. zarzucono naruszenie art. 217 k.p.c. oraz 227 k.p.c. poprzez pominięcie dowodów ze świadków, o których przeprowadzenie wnosił wnioskodawca w piśmie z dnia 9 maja 2014 r. (precyzowanym w piśmie z dnia 16 maja 2014 r.), przy czym odnośnie do tego wniosku dowodowego wnioskodawcy Sąd pierwszej instancji nie podjął żadnej decyzji procesowej, w tym nie oddalił wniosku dowodowego, co mogłoby być przedmiotem złożenia zastrzeżenia do protokołu zgodnie z art. 162 k.p.c., a Sąd drugiej instancji taki sposób procedowania zaaprobował. Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego postanowienia w pkt. 1 w zakresie, w jakim oddała apelację wnioskodawcy i o przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania przez Sąd drugiej instancji, ewentualnie o uchylenie postanowienia w pkt. 1 w zakresie, w jakim oddała apelację wnioskodawcy oraz uchylenie postanowienia wstępnego z dnia 5 października 2015 r. wydanego przez Sąd Rejonowy w W. w części zaskarżonej przez wnioskodawcę, tj. w zakresie pkt 2 i 4, oraz przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania przez Sąd pierwszej instancji. W razie spełnienia przesłanek z art. 398¹⁶ k.p.c. skarżący wniósł o orzeczenie merytoryczne, tj. zmianę pkt 1 i 2 postanowienia wstępnego poprzez uznanie za bezskuteczną wobec W. T. Umowy darowizny zawartej dnia 4 kwietnia 2003 r. w zakresie udziału wynoszącego 1/6, tj. w części, w której J. T. darowała A. W. swój, wynikający ze spadku, udział w prawie własności nieruchomości składającej się z działki nr 16 (obecnie 16/1 oraz 16/2) z obrębu 1-06-48 oraz działki nr 88 z obrębu 1-05-33, dla których Sąd Rejonowy w W. prowadził księgę wieczystą Kw (...)03, a ponadto poprzez uznanie za bezskuteczną ww. Umowy darowizny w zakresie udziału wynoszącego 2/6, tj. w części, w której J. T. darowała A. W. udział w prawie własności nieruchomości składającej się z działki nr 16 (obecnie 16/1 oraz 16/2) z obrębu 1-06-48 oraz działki nr 88 z obrębu 1-05-33, dla których Sąd Rejonowy w W. prowadził księgę wieczystą Kw (...)03 ponad swój udział we współwłasności majątkowej małżeńskiej z W. T. oraz ponad jej udział w spadku oraz orzeczenie o zmianie pkt. 4 postanowienia wstępnego poprzez ustalenie, że w skład spadku po

W. T. wchodzi także wynoszący $\frac{1}{2}$ udział w prawie własności nieruchomości gruntowej składającej się z działek nr 16/1, 16/2 i 88 wskazanych powyżej.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Nie jest uzasadniony zarzut naruszenia art. 217 k.p.c. oraz art. 227 k.p.c. Sąd drugiej instancji trafnie wskazał, że świadkowie wskazani w piśmie procesowym z dnia 9 maja 2014 r. (sprecyzowanym w piśmie z dnia 16 maja 2014 r.) mieli zeznawać na okoliczności istotne dla rozstrzygnięcia o zasadności wniosku uczestniczki A. W. o zasiedzenie nieruchomości, który został oddalony, zgodnie ze stanowiskiem zajmowanym przez wnioskodawcę. W skardze kasacyjnej wskazano, że przeprowadzenie dowodów z zeznań świadków, wskazanych w wyżej wymienionych pismach procesowych, mogło mieć znaczenie dla oceny wiarygodności pozostałych dowodów, w tym wiarygodności zeznań wnioskodawcy. Skarga kasacyjna nie zawiera jednak bliższego wyjaśnienia, w jakim zakresie pominięcie przeprowadzenia powołanych przez wnioskodawcę dowodów z zeznań świadków dla wykazania konkretnych okoliczności istotnych dla oceny żądania stwierdzenia zasiedzenia części nieruchomości objętych postępowaniem działowym, mogło wpłynąć na ocenę wiarygodności zeznań wnioskodawcy co do innych okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy, a tym samym wpłynąć na wynik sprawy. Tym bardziej w sytuacji, w której Sąd drugiej instancji nie dał wiary twierdzeniom uczestniczki postępowania A. W. co do okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia jej wniosku o zasiedzenie nieruchomości, co Sąd mógł uwzględnić przy ocenie wiarygodności zeznań wnioskodawcy w zakresie obejmującym inne okoliczności ustalane w sprawie.

Zgodnie z art. 1035 k.c., jeżeli spadek przypada kilku spadkobiercom, do wspólności majątku spadkowego oraz do działu spadku stosuje się odpowiednio przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych z zachowaniem przepisów niniejszego tytułu (VII zatytułowanego „Wspólność majątku spadkowego i dział spadku”). Cytowany przepis odsyła do odpowiednich przepisów prawa materialnego dotyczących współwłasności (art. 195 - 221 k.c.), które regulują współwłasność prawa własności rzeczy, podczas gdy współwłasność spadkobierców dotyczy współwłasności spadku, a więc masy majątkowej, w skład

której wchodziły poszczególne rzeczy i prawa majątkowe spadkodawcy. W przypadku współwłasności rzeczy przepisy wyróżniają czynności rozporządzenia udziałem w rzeczy wspólnej (art. 198 k.c.) oraz rozporządzenia rzeczą wspólną (art. 199 k.c.). Przepisy dotyczące wspólności majątku spadkowego wyróżniają natomiast czynności polegające na rozporządzeniu przez spadkobiercę udziałem w spadku (art. 1051 zd. drugie k.c.) oraz udziałem w przedmiocie należącym do spadku (art. 1036 k.c.). Nie wyróżniają one czynności rozporządzenia przedmiotem należącym do spadku (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 sierpnia 2011 r., IV CSK 521/10, nie publ.).

Zgodnie z art. 198 k.c., każdy ze współwłaścicieli może rozporządzać swoim udziałem bez zgody pozostałych współwłaścicieli. Jak stanowi art. 199 k.c., do rozporządzania rzeczą wspólną oraz do innych czynności, które przekraczają zakres zwykłego zarządu, potrzebna jest zgoda wszystkich współwłaścicieli. W orzecznictwie Sądu Najwyższego (por. wyrok z dnia 24 kwietnia 2013 r., IV CSK 596/12, nie publ. oraz postanowienie z dnia 5 marca 2015 r., VCSK 293/14, OSNC 2016, nr 3, poz. 32) wyjaśniono, że wymaganie zgody współwłaściciela nie oznacza, że czynność musi być dokonana tylko wspólnie przez wszystkich współwłaścicieli. Norma art. 199 k.c. dotyczy w zasadzie stosunków wewnętrznych między współwłaścicielami. Na zewnątrz każdy współwłaściciel może więc występować samodzielnie tzn. dokonywać czynności zarządu we własnym imieniu, mimo że ustawa wyraźnie o tym nie stanowi. Współwłaściciel, który za wymaganą ustawą zgodą wszystkich współwłaścicieli dokonał czynności prawnej, sam jest stroną wynikającego z niej stosunku prawnego, działa on we własnym imieniu, lecz w interesie ogółu współwłaścicieli. Pozostali nie stają się stroną takiego stosunku prawnego, mimo że skutki czynności dotyczą bezpośrednio sfery ich praw; zgoda pozwala rozciągnąć skutki dokonanej czynności na współwłaścicieli. Według przeważających i przekonujących stanowisk wyrażonych w piśmiennictwie, wyrażenie zgody przez współwłaścicieli na zbycie rzeczy, czy dokonanie innej czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu nie jest wyrażeniem zgody przez osobę trzecią, do której miałby zastosowanie art. 63 k.c. Współwłaściciele nie są bowiem osobami trzecimi w odniesieniu do czynności odnoszących się do rzeczy, których są współwłaścicielami.

Przepisy dotyczące współwłasności (art. 195 – 221 k.c.) nie określają skutków rozporządzenia cudzym udziałem w rzeczy wspólnej albo rzeczą wspólną przez jednego ze współwłaścicieli bez wymaganej zgody pozostałych współwłaścicieli. W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 2014 r., V CSK 412/13 (nie publ.) zwrócono uwagę na to, że w orzecznictwie tego Sądu w kwestii konsekwencji prawnych dokonania czynności o podwójnym skutku i czynności wyłącznie rozporządzających bez zgody wszystkich współwłaścicieli zarysowały się dwa odmienne stanowiska. Według jednego, czynność dokonana z naruszeniem art. 199 k.c. jest nieważna (por. uchwała z dnia z dnia 17 stycznia 1989 r., III CZP 108/88, OSNC 1990, nr 1, poz. 7 oraz wyroki: z dnia 12 sierpnia 2009 r., IV CSK 81/09, nie publ. i z dnia 17 stycznia 2003 r., III CKN 1451/00, nie publ.). Zgodnie zaś z poglądem przeciwnym, do którego skłonił się również skład orzekający w sprawie o sygn. akt V CSK 412/13, art. 58 k.c. dotyczy wyłącznie treści i celu czynności prawnej, a o sankcjach niespełnienia innych przesłanek czynności prawnej jest mowa poza tym przepisem (zob. wyroki: z dnia 12 maja 2000 r., V CKN 1029/00, OSNC 2001, nr 6, poz. 83, z dnia 28 marca 2007 r., II CSK 539/06, nie publ., z dnia 5 lipca 2007 r., II CSK 162/07, nie publ., uchwała z dnia 14 marca 2006 r., III CZP 7/06, OSNC 2007, nr 1, poz. 7, uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 14 września 2007 r., III CZP 31/07, OSNC nr 2, poz. 14); okoliczność, iż współwłaściciel dokonujący rozporządzenia rzeczą wspólną nie ma do tego kompetencji, prowadzi zatem nie do nieważności, ale do bezskuteczności czynności prawnej w zakresie powstania skutku rzeczowego tej czynności. Takie samo stanowisko zostało także zajęte w wyrokach Sądu Najwyższego z dnia 14 kwietnia 2013 r., IV CSK 596/12 oraz z dnia 27 czerwca 2017 r., II CSK 546/15 (nie publ.). W tym ostatnim orzeczeniu wyjaśniono, że czynność prawna przekraczająca zakres zwykłego zarządu dokonana przez współwłaściciela bez zgody pozostałych współwłaścicieli nie jest w żaden sposób - ani obligacyjnie ani rzeczowo - skuteczna względem współwłaściciela, który nie wyraził na nią zgody, i stan ten istnieje *ab initio*. Poza tym w powołanym już postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2015 r., V CSK 293/14 zwrócono uwagę także na to, że rozporządzenie rzeczą wspólną przez współwłaściciela bez wymaganej ustawą zgody pozostałych współwłaścicieli jest w

istocie rozporządzeniem przez nieuprawnionego. Takie rozporządzenie może być skuteczne jedynie w przypadkach określonych w przepisach szczególnych; w odniesieniu do nieruchomości - w warunkach art. 5 u.k.w.h.

Przedstawione wyżej zasady dotyczące czynności rozporządzenia udziałem w rzeczy lub rozporządzenia rzeczą wspólną ulegają pewnym modyfikacjom w odniesieniu do przedmiotów (rzeczy lub praw majątkowych) wchodzących w skład spadku. Rozporządzenie udziałem w spadku (całym udziałem w masie majątkowej wchodzącej w skład spadku) jest dopuszczalne i nie wymaga zgody pozostałych spadkobierców (art. 1051 zd. drugie k.c.). Oprócz tego w art. 1036 k.c. uregulowano czynność rozporządzenia przez spadkobiercę udziałem w przedmiocie należącym do spadku. Mimo braku przepisu określającego wysokość udziału spadkobiercy w przedmiotach należących do spadku, należy przyjąć, że odpowiada on wysokością udziałowi spadkobiercy w spadku, w skład którego wchodzi poszczególne rzeczy i prawa majątkowe spadkodawcy. Rozporządzenie przez spadkobiercę jego udziałem w przedmiocie należącym do spadku może nastąpić, odmiennie od reguły przewidzianej w art. 198 k.c., tylko za zgodą pozostałych spadkobierców. Nie budzi wątpliwości stanowisko, zgodnie z którym do zgody spadkobierców ma wówczas zastosowanie art. 63 k.c. Jeżeli więc do ważności czynności prawnej wymagana jest forma szczególna, oświadczenie obejmujące zgodę osoby trzeciej (odpowiednio więc także zgodę spadkobierców) powinno być złożone w tej samej formie. W braku jednak zgody któregośkolwiek z pozostałych spadkobierców rozporządzenie jest bezskuteczne o tyle, o ile naruszałoby uprawnienia przysługujące temu spadkobiercy na podstawie przepisów o dziale spadku. Przepis zawarty w art. 1036 k.c. ogranicza więc możliwość swobodnego rozporządzania udziałem spadkobiercy w przedmiocie należącym do spadku w stosunku do – wynikającej z art. 198 k.c. – możliwości rozporządzania przez współwłaściciela jego udziałem we współwłasności rzeczy. Norma wynikająca z art. 1036 k.c. nie tylko uzależnia dokonanie rozporządzenia przez spadkobiercę jego udziałem w przedmiocie należącym do spadku od zgody pozostałych spadkobierców, ale także określa skutki dokonania tej czynności bez tej zgody. Czynność taka nie jest nieważna, ale jedynie bezskuteczna wtedy, gdy

narusza uprawnienia na podstawie przepisów o dziale spadku przysługujące spadkobiercy, który nie wyraził zgody na to rozporządzenie.

Sądy obu instancji, powołując się na wskazane orzeczenia Sądu Najwyższego, przyjęły, że art. 1036 k.c. ma zastosowanie nie tylko do rozporządzenia udziałem spadkobiercy w przedmiocie należącym do spadku, ale także do rozporządzenia przez niego całym przedmiotem wchodzącym w skład spadku, mimo braku zgody pozostałych spadkobierców. Takie stanowisko dominuje w orzecznictwie Sądu Najwyższego (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 2013 r., I CSK 262/12 nie publ.), w którym przyjmuje się, że rozporządzenie przedmiotem wchodzącym w skład spadku stanowi w istocie rozporządzenie udziałami w tym przedmiocie, tj. także udziałami nienależącymi do spadkobiercy dokonującego takiego rozporządzania. Konsekwencją tego stanowiska jest to, że rozporządzenie przez spadkobiercę przedmiotem wchodzącym w skład spadku bez zgody pozostałych spadkobierców jest, zgodnie z art. 1036 k.c., jedynie bezskuteczne, o ile narusza uprawnienia spadkobierców, którzy nie wyrazili zgody na rozporządzenie, przysługujące im na podstawie przepisów o dziale spadku. W orzecznictwie Sądu Najwyższego zajęto także odmienne, od wyżej przedstawionego, stanowisko zgodnie z którym art. 1036 k.c. dotyczy wyłącznie rozporządzenia przez spadkobiercę jego udziałem w przedmiocie należącym do spadku. Jest to więc przepis szczególny tylko w stosunku do art. 198 k.c. Natomiast do rozporządzenia przez spadkobiercę przedmiotem należącym do spadku, wobec braku przepisu szczególnego zawartego w przepisach o wspólności majątku spadkowego i dziale spadku, ma zastosowanie art. 199 k.c. w zw. z art. 1035 k.c. (por. postanowienie z dnia 24 sierpnia 2011 r., IV CSK 521/10). Stanowisko to jest również wyrażane w piśmiennictwie prawniczym.

Sąd Najwyższy, w składzie rozpoznającym skargę kasacyjną, przychylił się do drugiego z wyżej przedstawionych stanowisk. Przemawia za tym już wykładnia gramatyczna art. 1036 k.c., w którym mowa o rozporządzeniu udziałem (liczba pojedyncza), a nie o rozporządzeniu udziałami (liczba mnoga) w przedmiocie należącym do spadku. Poza tym ustawodawca nie wyodrębnił w ogóle tego rodzaju czynności, jak rozporządzenie przedmiotem należącym do spadku, mimo że

w przepisach dotyczących współwłasności rzeczy wyodrębnił obok czynności rozporządzenia udziałem czynność polegającą na rozporządzeniu rzeczą wspólną, a jednocześnie nie wyłączył zastosowania art. 199 k.c. w odniesieniu do wspólności majątku spadkowego. Z uwagi na treść przepisów art. 198 i 199 k.c. nie można też przyjąć, aby czynność rozporządzenia rzeczą będącą przedmiotem współwłasności była równoznaczna z czynnością polegającą na zbyciu udziałów w tym przedmiocie. Z tych samych przyczyn nie można utożsamiać czynności rozporządzenia przedmiotem należącym do spadku z czynnością rozporządzenia udziałami spadkobierców w tym przedmiocie. Skutkiem rozporządzenia przez spadkobiercę jego udziałem w przedmiocie należącym do spadku nie jest zniesienie stosunku współwłasności istniejącego dotychczas pomiędzy spadkobiercami także w odniesieniu do przedmiotu należącego do spadku, który utrzymuje się nadal, z tą zmianą, że współwłaścicielem tego przedmiotu staje się na skutek sukcesji syngularnej osoba trzecia (ewentualnie inny spadkobierca), na rzecz którego następuje rozporządzenie udziałem w przedmiocie należącym do spadku (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 stycznia 2011 r., III CZP 118/10, OSNC 2011, nr 9, poz. 98). Rozporządzenie przedmiotem wchodzącym w skład spadku powoduje natomiast skutek polegający na ustaniu stosunku współwłasności pomiędzy spadkobiercami, a więc skutek tożsamy z częściowym działem spadku, co wymaga zawarcia umowy pomiędzy wszystkimi spadkobiercami (art. 1037 § 1 k.c.). Skuteczne rozporządzenie przedmiotem wchodzącym w skład spadku przez spadkobiercę prowadzi więc do tego, że przedmiot ten zostaje wyłączony z działu spadku ponieważ jego przedmiotem są tylko aktywa wchodzące w skład spadku, istniejące oraz objęte współwłasnością spadkobierców w chwili działu spadku. W takim przypadku spadkobiercy - nawet ci, którzy nie wyrazili zgody na dokonanie rozporządzenia - traciliby swoje udziały w przedmiocie należącym do spadku, a w konsekwencji prawo do podziału tego składnika w dziale spadku. Tymczasem przewidziana w art. 1036 k.c. sankcja bezskuteczności rozporządzenia przez spadkobiercę udziałem w przedmiocie należącym do spadku zakłada, że pozostali spadkobiercy nie tracą uprawnień wynikających ze współwłasności majątku spadkowego – obejmującej także przedmiot, udziałem w którym rozporządził jeden ze spadkobierców – których mogą dochodzić w dziale spadku obejmującym ten

przedmiot (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2008 r. I CSK 362/07, OSNC 2008, nr 3, poz. 46). Nie może też uiść uwagi to, że w części orzeczeń Sądu Najwyższego odnoszących się do tego zagadnienia (por. uchwała siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 15 października 1962 r., I CO 22/62, OSNC 1964, nr 1, poz. 2 oraz postanowienie z dnia 3 kwietnia 1990 r., III CRN 68/90, OSNC 1991, nr 8-9, poz. 109) jednoznacznie wskazano, że chodzi o rozporządzenie przez spadkobiercę jego udziałem w przedmiocie należącym do spadku. Zatem nabywca udziału w przedmiocie należącym do spadku jako zainteresowany mógł być uczestnikiem postępowania działowego (szerzej uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 stycznia 2011 r., III CZP 118/10).

Abstrahując w tym miejscu uzasadnienia od odniesienia się bezpośrednio do Umowy darowizny zawartej w dniu 4 kwietnia 2003 r., w szczególności, czy umowa ta stanowiła rzeczywiście rozporządzenie udziałami w przedmiotach (nieruchomościach) należących do spadku, za uzasadniony należy uznać zarzut naruszenia art. 1036 k.c. przez jego zastosowanie do oceny skutków wyżej wymienionej umowy w zakresie całego udziału spadkodawcy (W. T.) w prawie własności nieruchomości stanowiących przedmiot tej umowy. Przepis ten mógł mieć zastosowanie do oceny rozporządzenia przez J. T. tylko jej udziałem (w wysokości 1/6) w nieruchomościach należących do spadku, objętych jej rozporządzeniem. Rozporządzenie udziałami innych spadkobierców (po 1/6, należących odpowiednio do wnioskodawcy oraz A. W.) powinno być ocenione przez pryzmat normy wynikającej z art. 199 k.c. w zw. z art. 1035 k.c., których to przepisów Sąd drugiej instancji nie zastosował. Zarzut naruszenia wyżej wskazanych przepisów był więc uzasadniony.

Rozporządzenie przez spadkobiercę jego udziałem w przedmiocie należącym do spadku bez zgody pozostałych spadkobierców może powodować sankcję bezskuteczności przewidzianą w art. 1036 k.c., która wynika z mocy prawa, a nie z mocy orzeczenia sądu (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2008 r., I CSK 362/07). Orzekając o bezskuteczności, sąd nie uznaje w sentencji postanowienia działowego czynności za niewywołującej takiego skutku ani też nie określa zakresu sankcji bezskuteczności, gdyż wynika ona z ustawy (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2016 r., IV CSK 477/15, OSNC-

ZD 2018, nr 1, poz. 12). Ocena, czy zachodzą podstawy do zastosowania tej sankcji powinna być więc dokonana dopiero w orzeczeniu działowym obejmującym przedmiot, udział w którym był objęty rozporządzeniem, ponieważ rozporządzenie przez spadkobiercę jego udziałem w przedmiocie należącym do spadku, o którym mowa w art. 1036 k.c., nie prowadzi do ustania stosunku współwłasności co do tego przedmiotu spadku pomiędzy pozostałymi spadkobiercami. Nawet więc przyjęcie, że nie było podstaw do zastosowania sankcji przewidzianej w art. 1036 k.c. w stosunku do ocenianego rozporządzenia udziałem w spadku przez spadkobiercę nie powinno eliminować danego przedmiotu z działu spadku. Przedwcześnie była zatem ocena Sądu drugiej na obecnym etapie postępowania, że rozporządzenie przez J. T. jej udziałem w przedmiotach spadku nie było bezskuteczne w rozumieniu art. 1036 k.c. wobec wnioskodawcy.

Wyrażenie zgody, do której ma zastosowanie art. 63 § 1 k.c., powinno nastąpić przez złożenie przez osobę trzecią oświadczenia w odpowiedniej formie wymaganej dla danej czynności prawnej wyrażającego jej zgodę na dokonanie tej czynności prawnej. Z uwagi na to unormowanie dla przyjęcia, że zgoda na dokonanie określonej czynności została wyrażona nie wystarczy sama obecność tej osoby przy dokonywaniu czynności prawnej. Za uzasadniony należy uznać więc zarzut naruszenia przez Sąd art. 63 § 2 k.c. w zw. z art. 158 k.c. i art. 60 k.c. przez uznanie, że zgoda wnioskodawcy, do której miał zastosowanie art. 1036 k.c., na rozporządzenie przez jego matkę jej udziałem w przedmiotach należących do spadku (udziałami w 1/6 części w prawie własności nieruchomości objętych Umową darowizny) została wyrażona przez samą obecność wnioskodawcy przy akcie notarialnym zawierającym Umowę darowizny.

Poza tym o wyrażeniu zgody przez spadkobierców na dokonanie rozporządzenia przez spadkobiercę jego udziałem w przedmiocie należącym do spadku (art. 1036 k.c.) lub przedmiotem wchodzącym w skład spadku (art. 199 k.c. w zw. z art. 1035 k.c.) – co może nastąpić w postaci różnych czynności prawnych, w tym umowy darowizny - można mówić wtedy, gdy rozporządzeniem objęty jest udział w przedmiocie należącym do spadku albo przedmiot wchodzący w skład spadku. Tymczasem, według Umowy darowizny z dnia 4 kwietnia 2003 r., jej przedmiotem były nieruchomości stanowiące, według treści oświadczeń

uczestników tej czynności prawnej oraz wpisu w księgach wieczystych, wyłączną własność darczyńcy – J. T. Z treści oświadczeń zawartych w Umowie nie wynika więc, aby jej przedmiotem były przedmioty wchodzące w skład spadku (1/2 udziałów w nieruchomościach, które przypadły spadkobiercom W. T.) albo udziały poszczególnych spadkobierców w przedmiotach (nieruchomościach) wchodzących w skład spadku po W. T.

Zgodnie z art. 888 § 1 k.c., przez umowę darowizny darczyńca zobowiązuje się do bezpłatnego świadczenia na rzecz obdarowanego kosztem swego majątku. Zgodnie z ustaleniami Sądów *meriti*, darowizna nie odbyła się tylko kosztem darczyńcy. Nieruchomości, które były przedmiotem darowizny, nie stanowiły bowiem wyłącznie własności J. T., lecz zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym wchodziły w skład jej majątku wspólnego i jej zmarłego męża W. T. Zatem J. T. w chwili dokonywania darowizny posiadała $\frac{1}{2}$ udziału w tych nieruchomościach, jaki jej przypadł w majątku wspólnym, oraz $\frac{1}{3}$ z $\frac{1}{2}$ ($\frac{1}{6}$ całości), jaki jej przypadł z tytułu dziedziczenia udziału w tych nieruchomościach po zmarłym mężu W. T. Poza tym J. T. przeniosła na podstawie Umowy darowizny na rzecz obdarowanej córki A. W. własność obu nieruchomości, mimo że obdarowana z racji dziedziczenia po zmarłym ojcu posiadała w obu tych nieruchomościach udział $\frac{1}{3}$ z $\frac{1}{2}$ części ($\frac{1}{6}$ całości). Z ustaleń i oceny prawnej Sądu drugiej instancji wynika również, iż celem zawarcia Umowy darowizny, co nastąpiło za akceptacją wnioskodawcy i uczestniczek postępowania, było uregulowanie części spraw spadkowych, a ponadto była to jedna z kilku czynności i działań, które miały do tego celu doprowadzić. Powyższe okoliczności prowadzą do konkluzji, że dokonane w sprawie ustalenia oraz oceny prawne budzą niewyjaśnione dotąd wątpliwości, czy Umowa darowizny faktycznie, a jeśli tak to, w jakim zakresie odpowiadała dyspozycji art. 888 § 1 k.c., czy też była to czynność pozorna, ukrywająca inną czynność prawną (art. 83 § 1 k.c.), w szczególności częściowy podział majątku wspólnego i dział spadku, skoro w jej następstwie miała zostać zniesiona współwłasność pomiędzy wnioskodawcą i uczestnikami postępowania powstała w wyniku śmierci W. T. pozostającego do śmierci w związku małżeńskim z J. T., a wchodzące w skład majątku wspólnego i spadku przedmioty umowy (nieruchomości objęte Umową darowizny) miały przypaść jednemu ze

spadkobierców (A. W.) bez spłaty na rzecz pozostałych spadkobierców, przy uwzględnieniu także innych przesunięć majątkowych dokonanych między nimi oraz z zobowiązaniem obdarowanej do nieodpłatnego przeniesienia na rzecz wnioskodawcy własności części gruntu objętego umową darowizny. Brak oceny tej kwestii nie pozwala na odparcie zarzutu naruszenia art. 1036 k.c. i art. 888 k.c. Rozstrzygnięcie tego aspektu sprawy, rzutującego na ważność danego rozporządzenia, powinna wyprzedzać oceną tego rozporządzenia przez pryzmat normy zawartej w art. 1036 k.c. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2008 r., I CSK 362/07).

Z tych względów na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. oraz art. 108 § 2 w zw. z art. 398²¹ i art. 13 § 2 k.p.c. orzeczono, jak w sentencji.

aj